

Biblioteki wirtualne – przykład Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej

Rewolucja informatyczna w ciągu zaledwie dwóch dekad zmieniła nie tylko wiele aspektów życia codziennego, ale również metodykę i praktykę uprawiania nauki. W przypadku nauk przyrodniczych jest to dość oczywiste – komputery jako „maszyny liczące” wspomagają badania, pozwalają budować złożone modele matematyczne, prowadzić symulacje statystyczne, itd. Nauki humanistyczne, długo uważane przez część ich przedstawicieli za odporne na inwazję komputerów, są współcześnie poważnym beneficjentem rozwoju informatyki, a nawet istotnym motorem jej rozwoju. Obecny postęp komputeryzacji to nie tylko i nie tyle tworzenie coraz lepszego i szybszego sprzętu. Jej właściwe i najbardziej dalekosiężne cele to tworzenie sztucznej inteligencji i przetwarzanie języków naturalnych, które to obszary należą tradycyjnie do filologii, filozofii i psychologii. Historia nie jest co prawda bezpośrednio zaangażowana w rozwój informatyzacji, ale współczesny wirtualny świat komputerów oddziałuje coraz bardziej zarówno na jej praktykę, jak i do pewnego stopnia teorię. Dla historyków szczególne znaczenie komputeryzacji polega na możliwości bezpośredniego kontaktu z badaczami na całym świecie, uczestniczenie w listach dyskusyjnych, a nade wszystko ułatwiony dostęp do źródeł i opracowań. Dotyczy to z jednej strony nowszego, także bieżącego piśmiennictwa, coraz częściej udostępnianego w formie elektronicznej przez wydawców lub komercyjne konsorcja, a z drugiej – wydawnictw starszych, wolnych od zobowiązań wynikających z praw autorskich. Te ostatnie są często dla historyków bardzo cenne, a dostęp do nich w świecie „realnym” bywa utrudniony – zwłaszcza w przypadku starodruków, gazet, regionalistów, druków okazjonalnych czy wreszcie archiwaliów i źródeł rękopiśmiennych. A zatem powstające licznie w ostatnich latach biblioteki wirtualne, w większości koncentrujące się na tworzeniu zasobów obejmujących dzieła z szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego, a najczęściej udostępniające swe zbiory za darmo i bez ograniczeń, tworzą zupełnie nową jakościowo sytuację. Jednym z jej aspektów jest także to, że zawodowy historyk przestaje być uprzywilejowany w dostępie do najcenniejszych zabytków piśmiennictwa czy rzadkich druków – ma do nich dostęp praktycznie każdy. Na domiar wszystkiego dostęp ten jest

bardziej wydajny dla osób o większych umiejętnościach informatycznych. Znaczący to, że opanowanie tych umiejętności staje się kolejną „nauką pomocniczą”. Internetowy dostęp do elektronicznych kopii źródeł czy książek pociąga za sobą również zmiany w dotychczasowej – utrwalonej od czasów renesansu, ale wynikającej jedynie z drukowanego medium – tradycyjnej konwencji uprawiania nauk humanistycznych. Publikacje w czasopiśmie elektronicznych wymagają zasadniczych zmian w podejściu do cytacji, odsyłaczy źródłowych, bibliografii, recenzowania i innych elementów „strukturalnych” w praktyce naukowej. Hipertekst – przez niektórych (np. Umberto Eco) uważany za jeden z wyznaczników postmodernizmu – pozwala bowiem na odsyłanie czytelnika już nie do fizycznego obiektu w realnym archiwum, najczęściej odległym i trudno dostępnym, ale do jego wirtualnej kopii, dostępnej w tym samym momencie. Podobnie w przypadku cytowanych książek i artykułów, które czytelnik może (niekiedy już obecnie, a w przyszłości będzie to standardem) zobaczyć w całości, z pełnym kontekstem cytowanego przez autora fragmentu. Zestawienia bibliograficzne zastąpią odsyłacze do katalogów internetowych, podających pełne opisy, a tym samym zwalniające autorów z obowiązku ich przepisywania, co w publikacjach humanistycznych stanowi dość żmudny, a nie zawsze istotny, obowiązek.

Za początek bibliotek wirtualnych uznawany jest Project Gutenberg, zainicjowany w 1971 r. przez Michaela Harta. Kolejne dekady przyniosły szereg projektów komercyjnych, udostępniających piśmiennictwo naukowe (np. JSTOR) czy starodruki (np. EEBO), a także powstawanie zasobów dostępnych za darmo, zwykle sponsorowanych przez państwo lub instytucje naukowe (np. Gallica). W Polsce pierwszym takim projektem była Biblioteka Literatury Polskiej w Internecie, uruchomiona w 2001 r. na Uniwersytecie Gdańskim ze wsparciem KBN i UNESCO. Oficjalną „narodową” biblioteką ma się stać Polska Biblioteka Internetowa, otwarta pod koniec 2002 r.

W tym samym czasie poznańskie środowiska naukowe, z inicjatywy Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych (grupującej przede wszystkim biblioteki uczelniane) oraz Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego PAN, przygotowało infrastrukturę sprzętową i programową do uruchomienia regionalnej biblioteki – Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, która rozpoczęła oficjalną działalność w 2003 r. Największy wkład ilościowy w rozwój WBC ma obecnie Biblioteka Kórnicka PAN. Celem WBC jest udostępnianie książek i innych publikacji z kilku podstawowych grup. Pierwsza to materiały dydaktyczne – skrypty i podręczniki, a także partytury muzyczne, których ciągłe wznawianie drukiem stanowi istotny problem dla uczelni wyższych. Druga grupa to regionalia, obejmujące szczególnie różnego rodzaju druki ulotne, plakaty, odezwy, manifesty, sprawozdania, księgi

adresowe, ilustracje itp. Największą obecnie w WBC grupę publikacji stanowią pozycje umownie nazwane „dziedzictwem kulturowym”, a obejmujące dzieła z zakresu literatury pięknej, historii i krytyki literackiej, źródła historyczne, historiografię, czasopisma, poradniki, pozycje o charakterze encyklopedycznym, itp. Oprogramowanie zarządzające zasobami WBC zostało opracowane przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe PAN i jest nadal rozwijane. Pozwala ono na obsługę różnych typów plików komputerowych – zarówno pełnotekstowych (HTML, XML, PDF) jak i obrazów stron (PNG, GIF, JPG, DjVu). Na szczególną uwagę zasługuje zastosowanie formatu DjVu, który pozwala na szybkie i wygodne przeglądanie książek. Bardzo rozbudowany jest również system wyszukiwania pozycji bibliograficznych (opisanych w standardzie DublinCore) i przeszukiwania pełnych tekstów publikacji, ułatwiający docieranie do interesujących użytkownika informacji. Liderom WBC stale towarzyszy woła powiązania jej z innymi regionalnymi i uczelnianymi bibliotekami wirtualnymi, jak również z zewnętrznymi katalogami, tak by pełne opisy bibliograficzne były dostępne ze strony WBC, a zdigitalizowane pozycje – bezpośrednio z katalogów bibliotecznych.